

УДК 911.3

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ДЕСТИНАЦІЯ ДЛЯ ПОТРЕБ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО (РЕЛІГІЙНОГО) ПІЗНАННЯ

Т. Божук

*Інститут екології, природоохоронної діяльності і туризму,
Національний університет “Львівська політехніка”
вул. Ген. Чупринки, 130, м. Львів, 79057, Україна
tbozhuk@gmail.com*

Висвітлено питання територіально-функціональної організації туристично - привабливих об'єктів сакрального значення. Запропоновано модель рекреаційно-туристичної дестинації для потреб релігійного пізнання і подано аналіз її складових.

Ключові слова: релігійно-туристичні ресурси, рекреаційно-туристична дестинація, землі історико-культурного призначення, сакральні-туристичний продукт.

Зростання інтересу вітчизняних і зарубіжних туристів до релігійних (сакральних) об'єктів вимагає від організаторів рекреаційно-туристичної діяльності забезпечення їхніх пізнавальних і духовних потреб. Адже, на відміну від паломників, сучасний турист прагне комфортно подорожувати й отримувати якісні послуги. Хто і в який спосіб повинен це забезпечити? Спробуємо відповісти на ці непрості запитання.

При дослідженні застосовано комплексний підхід до вивчення релігійних туристично-привабливих територій, а саме – концепцію дестинації. Термін “дестинація” (як місце, місцевість, на яких здійснюється споживання туристичного продукту) належить до 20 базових термінів сфери туризму, що підтверджує проведений О. О. Любіцевою [12] аналіз правових документів сфери туризму UNWTO і країн - сусідів України.

Отже, під “дестинацією” розуміємо географічну територію, що має певні межі, може приваблювати і задовольняти потреби достатньо широкої групи туристів.

У науковій географічній і економічній літературі питання використання територій історико-культурного призначення вже висвітлювалися. Зокрема, проблематику територіальних сакральних систем вивчав О. Шаблій [21, с. 603], який обґрунтував їх структуру, що складається із функціонального ядра; сукупності закладів і підприємств релігійної інфраструктури; сукупності закладів і підприємств, що виконують периферійні функції щодо ядра системи; сукупності закладів та інституцій управління релігійним життям і діяльністю. Погоджується з такою структурою територіально-сакральних систем і Л. Шевчук [22, с. 27], однак вона ще вживає термін “сакральна інфраструктура”, під яким розуміє “сукупність культових та інших споруд, що забезпечують сакральну життєдіяльність людини, груп людей, суспільства”.

Російський дослідник Т. Христов [20, с. 17] використовує термін “індустрія релігійного туризму”, яким позначає “сукупність готелів та інших засобів розміщення, засобів транспорту, об'єктів громадського харчування, різних релігійних об'єктів, а також організацій, що надають екскурсійні послуги та послуги гідів-перекладачів”. У структу-

рі релігійного туризму він виокремлює чотири сектори: “Розміщення”, “Харчування”, “Транспорт” і “Релігійні об’єкти”.

У наших попередніх публікаціях [3; 18] описана модель індустрії релігійного туризму чи сакрально-туристичної індустрії як системи, що складається із п’яти підсистем: “Об’єкти релігійного туризму”, “Типові туристичні підприємства”, “Підприємства, що спеціалізуються на туризмі”, “Дотичні підприємства”, “Сукупність закладів і підприємств релігійної інфраструктури”.

Застосування концепції дестинації до визначення історико-культурних територій, які можуть використовуватися для потреб туризму і рекреації, дало змогу розробити модель рекреаційно-туристичної дестинації (РТДе) для потреб історико-культурного пізнання. У попередній публікації [4] висвітлені питання структури РТДе без урахування релігійних об’єктів.

Мета цієї публікації полягає у висвітленні питання територіально-функціональної організації туристично - привабливих релігійних об’єктів культурної спадщини для потреб пізнання. Щоб досягти окресленої мети, треба виконати такі завдання: 1) проаналізувати різновиди релігійного туризму; 2) охарактеризувати структуру рекреаційно-туристичної дестинації для потреб релігійного пізнання.

Релігійний туризм, як зазначає З.П. Сапелкіна [20], є одним із спеціалізованих видів туризму, що передбачає подорожі з обов’язковим відвідуванням релігійних об’єктів і має на меті формування духовних цінностей, задоволення пізнавальних потреб особистості.

На підставі аналізу літературних джерел у межах релігійного туризму як самостійного виду туризму виокремлено такі різновиди [18]:

- релігійний туризм і паломництво (С.В. Дутчак, М.В. Дутчак [6], М.Б. Біржаков [2]; W. Gaworecki [23]);
- паломництво, екскурсійний туризм релігійної тематики і науковий туризм із релігієзнавчими цілями (напр., М.П. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух [13], М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич [14]);
- паломництво і релігійно-екскурсійний туризм (Т.Т. Христов [20], А.В. Кузишин [9]);
- паломництво, пізнавальні подорожі, наукові поїздки (І.М. Школа, Т.М. Ореховська, І.Д. Козьменко, І.Р. Лошенко, Р.В. Кравчук [16], І.М. Мініч [17]).

Крім цього, у науковій літературі згадуються такі різновиди релігійного туризму:

- сакральний;
- фестивальний релігійний;
- культовий;
- паломницький;
- релігійно-паломницький;
- пізнавальні поїздки з ціллю знайомства з релігійними пам’ятками, історією релігії і релігійною культурою.

РТДе для потреб історико-культурного (релігійного) пізнання приурочена до земель історико-культурного призначення (відповідно до ст. 75 Земельного кодексу України [7]).

Структурними елементами РТДе для потреб історико-культурного (релігійного)

пізнання є ресурсне та інфраструктурне забезпечення, асортимент надання додаткових послуг, управлінська діяльність, привабливість (як інтегрований показник перелічених елементів), що має визначальний вплив на споживача [4].

Ресурсне забезпечення. Рекреаційно-туристична діяльність базується на ресурсних можливостях території. Для дослідників дотепер залишається актуальним питання визначення самостійності релігійних об'єктів і релігійно-туристичних ресурсів у класифікаційній структурі рекреаційно-туристського ресурсного потенціалу. Наприклад, класифікуючи рекреаційно-туристські ресурси, О.Бейдик пам'ятки сакральної (культової) архітектури включає до архітектурно-історичних і відносить до ресурсного гіперблоку "Суспільно-історичні рекреаційно-туристські ресурси" [1]. Подібну позицію підтримують В. Кравців, Л. Гринів, М. Копач, С. Кузик, зазначаючи, що сакральні об'єкти входять до складу історико-культурних туристичних ресурсів [8]. О. Мацюк у класифікації оборонних споруд України виділяє сакральні об'єкти: оборонні монастирі, церкви, костели, синагоги, оборонні дзвіниці [15]. У державній класифікації (Закон України "Про охорону культурної спадщини" [6]) сакральні об'єкти знайшли своє місце як історичні (за видом) і поділяються на споруди, ансамблі, визначні місця (за типом). О. Лесик запропонував класифікувати всі замки і монастирі України за їх придатністю для розміщення в них функціональних груп приміщень закладів відпочинку й туризму [10].

До релігійних об'єктів Т. Христов [20] відносить такі:

- культові споруди (монастирі, святилища, храми і храмові комплекси, каплиці, ступи);
- природні об'єкти – святі джерела, печери, гори, водойми (ріки, ставки), гаї;
- невеликі об'єкти культури – придорожні хрести, олтарі божеств на узбіччі доріг і стежок.

Релігійні об'єкти можна характеризувати як святі місця, які мають неабияке значення для представників певної релігійної конфесії, де проводяться культові та інші заходи, збирається велика кількість паломників; вони можуть бути розташовані окремо або поєднані один із одним (наприклад, храм у священному гаю біля води) і, безумовно, мають духовне значення.

Отже, релігійно-туристичні ресурси території – це сукупність природних (святі джерела, печери, гори, водойми, гаї тощо) та створених людиною об'єктів (*окремих споруд* – церква, костел, каплиця, дзвіниця, скит; *ансамблів* – комплекси споруд, монастирі, лаври, духовні центри; *визначних місць*, пов'язаних із з'явленням Богородиці, місцезнаходженням поховань останків святих і блаженних, із життям і діяльністю видатних представників Церкви чи відвіданням відомими людьми), що мають пізнавально-виховне та суспільно-духовне значення і можуть використовуватися у рекреаційно-туристичній діяльності.

Інфраструктурне забезпечення – важлива складова РТДе, яка визначається транспортною і пішохідною доступністю до об'єкта (до 5 хв – понад 15 хв), характером місцевості (рівнинна чи горбиста), наявністю закладів харчування і розміщення, облаштуванням території тощо. Транспортна доступність визначається транспортним сполученням (залізниця і/або автомагістралі), потребою у здійсненні пересадки чи трансферу, розташуванням об'єкта поблизу магістралей, використанням автотранспорту і можливістю під'їзду безпосередньо до об'єкта. Має значення також наявність поблизу релігійного

об'єкта автостоянки із достатньою кількістю місць і доступними цінами.

Важливою складовою інфраструктури є на території релігійних об'єктів, як правило, з комплексами споруд, – трапезних чи закладів громадського харчування, які характеризуються місткістю, швидкістю обслуговування відвідувачів і ціною (зазвичай їжа є простою, але дуже смачною, ціни помірні).

На відміну від інших об'єктів історико-культурної спадщини, до складу інфраструктури релігійних об'єктів входять заклади розміщення: паломницькі готелі, гостьові кімнати при монастирях тощо. Для ночівлі в період найбільших свят, коли приїздить велика кількість паломників і туристів можуть використовуватися і приміщення храму, якщо бракує місць у готелі чи відвідувачі мають бажання провести ніч у храмі; практикуються також наметові містечка.

Облаштування території релігійного об'єкта насамперед передбачає забезпечення достатньої кількості місць для відпочинку і споживання питної води (безкоштовно); якщо релігійний об'єкт є музеєм, то потрібні каса, де можна придбати вхідні квитки і магазин-ятка із сувенірною продукцією та товарами релігійного вжитку; інформаційні щити і вказівники.

До *додаткових (другорядних) послуг* належить екскурсійне обслуговування і надання, так би мовити, спеціальних релігійних послуг: задоволення прохання про благословення, потреби у сповіді, оренда предметів одягу (властиво для релігійних об'єктів, які за конфесійною приналежністю тяжіють до Московського патріархату). Також до другорядних послуг відносимо медичні, фінансові, банківські, страхові, кредитні, візову підтримку, надання послуг гіда-екскурсовода чи гіда-перекладача, інформаційне забезпечення тощо.

Управлінська діяльність є не менш важливою складовою РТДе, що відображає підпорядкування, конфесійну приналежність, статус, спосіб організації діяльності паломницько-туристичних організацій, формує політику використання релігійно-туристичних об'єктів. Крім того, система заходів муніципальної політики повинна бути спрямована на підтримку належного стану під'їзних шляхів до релігійних об'єктів і облаштування їх вказівниками, маркетингові дослідження попиту на послуги, які надаються.

Згідно із загальною моделлю РТДе, *споживач* як головний суб'єкт системи визнає її розвиток через задоволення своїх рекреаційно-туристичних потреб історико-культурного (релігійного) пізнання. Хто є споживачем РТДе? Це звичайні туристи (атеїсти або ті, хто сповідує певне вчення), віруючі тієї чи іншої конфесії, монаші чини чи згромадження, місіонери, представники паломницьких центрів чи молодіжних християнських організацій, які мають потребу релігійного і духовного пізнання. Споживачі різняться статеві-віковими особливостями, ступенем духовного розвитку, соціальним статусом, фінансовими можливостями, географією походження. Для споживача дуже важливо отримати цікаву інформацію про об'єкт під час екскурсії; відвідати музей історії об'єкта (якщо такий існує), взяти участь у недільних школах чи богословських студіях, храмових святах, хресних ходах чи літургіях; у театралізованих дійствах відтворення біблійних сюжетів (властиво для римо-католиків), як наприклад, можлива організація на базі Крехівського монастиря Святого Миколая отців Василян театралізованого дійства “Страсті Христові” (за традицією Кальварії Зебжидовської, Польща). Іншою, не менш

важливою, потребою для споживача є можливість придбання товарів (освяченої води у пластикових пляшках, свічок), предметів одягу (хусток, шарфів), косметичних засобів (ефірного масла), оберегів (іконок, медальйонів, ладанок тощо), сувенірів (листівок, магнітів, фото- та відеоматеріалів про об'єкт), поліграфічної продукції релігійної тематики та предметів церковного вжитку тощо.

На формування *привабливості* релігійного об'єкта впливають його сакральність (місце з'явлення Богородиці, поховання святих і блаженних, чи відвідання визначними представниками Церкви), наявність сакральних реліквій (чудотворних ікон, раки із останками святих і блаженних чи мощівників тощо), особливості іконостасу і загалом позитивна енергетика, яку можна відчутти в цьому місці. На відвідувачів справляє враження розташування релігійного об'єкта: відносно систем розселення, у межах поселення чи поза межами, у центрі чи на околиці; у рельєфі (на підвищенні, рівнині чи в долині); його видимість здалека чи зблизька; зовнішній вигляд об'єкта; панорама, що відкривається з території об'єкта; особливості екстер'єру та інтер'єру – різноманітність і багатство (архітектурне, художньо-мистецьке і релігійне) убранства храму; екскурсійна програма тощо.

На підставі викладеного можна сформулювати такі висновки:

- на відміну від звичайної туристичної діяльності організація релігійно-туристичних подорожей не залежить від пори року, природно-кліматичних умов, хоча на храмові свята/ чи в дні відзначення якихось подій може спостерігатися поживлення активності;

- перед розробниками релігійно-туристичного продукту не постає питання визначення територій, на яких слід пропонувати певний набір послуг, оскільки це місця паломництва, які характеризуються особливою сакральністю і мають адресну спрямованість. Однак, сучасний турист, на відміну від паломника, потребує комфорту у наданні послуг, інформаційного та екскурсійного обслуговування. Саме на цих аспектах удосконалення релігійно-туристичного продукту треба зосередити увагу;

- релігійно-туристичний продукт, на відміну від будь-якого іншого, не старіє і не потребує заміни, тому і для РТДе для потреб релігійного пізнання такі стадії розвитку як рецесія, стагнація, відродження, згасання і леталентність відсутні взагалі.

Дослідження з означеної проблематики, в контексті розвитку РТДе для потреб історико-культурного пізнання, покликані сприяти розробці нових релігійно-туристичних маршрутів, особливо на території України, оскільки для цього є надзвичайно потужний ресурсний потенціал, що може використовуватися як для туристів, так і для паломників відповідно до їх конфесійної приналежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України : Навчальний посібник / О. О. Бейдик – К. : Альтерпрес, 2009. – 400 с.
2. Биржаков М. Б. Введение в туризм / М. Б. Биржаков – Спб. : Издательский дом Герда, 2003. – 320 с.
3. Божук Т. Індустрія релігійного туризму як перспективний соціально-економічний напрям забезпечення сталого регіонального розвитку / Т. Божук // Вісник Львів. держ. ін.-ту новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола. Серія «Економічні науки». – 2009. – Вип. 4. – С. 9–14.

4. *Божук Т. І.* Рекреаційно-туристична дестинація для потреб історико-культурного пізнання / Т. І. Божук // *Наук. зап. Терноп. держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка : Географія.* – 2012. – 2 (Вип. 32). – С. 70-74.
5. *Дутчак С. В.* Деякі аспекти виділення сегментів спеціалізованого туризму та їх стан на території Чернівецької області / С. В. Дутчак, М. В. Дутчак // *Туристсько-краєзнавчі дослідження.* – Вип. 2. – К.: Кармаліта, 1999. – С. 123–136.
6. Про охорону культурної спадщини : Закон України // *Відомості ВР.* – 08.06.2000 р.
7. Земельні відносини в Україні: Законодавчі акти і нормативні документи/ Держкомзем України. – К. : Урожай, 1998. – С. 69-70.
8. *Кравців В.* Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / В. Кравців, Л. Гринів, М. Копач, С. Кузик – Львів : ІРД НАН України. – 1999. – 78 с.
9. *Кузишин А. В.* Геопросторові особливості видового складу релігійного туризму в Тернопільській області / А. В. Кузишин // *Вісник наукових досліджень.* – Серія : Туризм. – Вип. 1. – Тернопіль, 2006. – С. 52-56.
10. *Лесик О. В.* Замки та монастирі України / О. В. Лесик – Львів : Світ, 1993. – 176 с.
11. *Любіцева О. О.* Туристичні ресурси України : Навчальний посібник / Любіцева О. О., Панкова Є. В., Стафійчук В. І. – К. : Альтерпрес, 2007. – 369 с.
12. *Любіцева О. О.* До питання термінології в туризмі / Любіцева О. О. // *Географія та туризм.* – 2010. – №3. – С. 7–10.
13. *Мальська М. П.* Основи туристичного бізнесу : Навчальний посібник / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
14. *Мальська М. П.* Міжнародний туризм і сфера послуг : Підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич – К. : Знання, 2008. – 661 с.
15. *Мацюк О.* Замки і фортеці Західної України: Історичні мандрівки. – Львів: Центр Європи, 2005. – 192 с.
16. Менеджмент туристичної індустрії : Навчальний посібник / За ред. *І. М. Школи.* – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. – 662 с.
17. *Мініч І. М.* Навчально-методичний посібник вивчення дисципліни «Технологія (туристської) галузі» для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей / І. М. Мініч – К. : Вид-во КУТЕП, 2006. – 163 с.
18. Релігійний туризм: термінологічний словник-довідник / Автор-упорядник *Т. Божук.* – Львів : Український бестселер, 2010. – 152 с.
19. *Сапелкіна З.П.* Релігійний туризм : Навчальний посібник / З.П. Сапелкіна– К. : Альтерпрес, 2009. – 244 с.
20. *Христов Т. Т.* Религиозный туризм : Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Т. Т. Христов – М. : Академия, 2005. – 288 с.
21. *Шаблій О. І.* Суспільна географія : теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2001. – 744 с.
22. *Шевчук Л. Т.* Сакральна географія : Навчальний посібник / Л. Т. Шевчук – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 160 с.
23. *Gaworecki W.* Turystyka. – Warszawa : Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2003. – 438 s.

*Стаття: надійшла до редколегії 25.05.2012
прийнята до друку 06.06.2012*

RECREATION-TOURIST DESTINATION FOR NEEDS OF HISTORICAL-CULTURAL (OF RELIGIOUS) STUDIES

T. Bozhuk

*Institute of Ecology, Nature Conservation and Tourism,
National University Lviv Polytechnic,
General Chuprynka, 130, UA – 79057 Lviv, Ukraine*

The paper considers issues of spatial-functional organization of attractive tourist objects, which have sacral importance. The mode is proposed of the tourist-cultural destination for religious studies, and the analysis is given of its components.

Key words: religious-tourist resources, recreational-tourist destination, land of historical-cultural using, sacral-tourist product.

РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКАЯ ДЕСТИНАЦИЯ ДЛЯ НАДОБНОСТЕЙ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО (РЕЛИГИОЗНОГО) ПОЗНАНИЯ

Т. Божук

*Институт экологии, природоохранной деятельности и туризма,
Национальный университет “Львовская политехника”
ул. Ген. Чупринки, 130, г. Львов, 79057, Украина*

В статье рассмотрены вопросы территориально-функциональной организации туристически-привлекательных объектов, имеющих сакральное значение. Предложена модель рекреационно-туристической дестинации для нужд религиозного познания и представлен анализ ее составляющих.

Ключевые слова: религиозно-туристические ресурсы, рекреационно-туристическая дестинация, земли историко-культурного назначения, сакрально-туристический продукт.